

Osmanlı Saray Dügünlerinde Esnaf Alayları

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ASLAN

Osmanlı saray düğünleri ihtişamın, zenginliğin, gösterişin, muhtelif eğlencelerin sergilendiği mükemmel bir organizasyon hüviyeti taşıyordu. Bu organizasyon içerisinde esnaf alaylarının geçişleri, meslekleriyle ilgili gösteriler yapmaları, hediyelerini sunmaları da ayrı bir törene ve özelliğe sahipti. Çünkü esnaf devletin temelini meydana getiren teşekküllerden biri, belki de en önemlisiydi.

Her dönemde olduğu gibi Osmanlılar devrinde de birçok esnaf teşkilatı bulunmaktadır. Bu esnafın sayıları ve isimleri hakkında muhtelif kaynaklarda bilgiler bulmak mümkündür. Tarih kitapları, hatıratlar, seyahatnameler, surnâmeler, mühimmat defterleri, ihracat defterleri vs. kendi dönemlerindeki esnafın isimlerini, sayılarını tesbit bakımından önemli kaynaklar durumundadır. Meselâ Evliya Çelebi kendi döneminde esnaf sayısının 57 lonca da toplanmış 1109 esnaf türü olduğunu belirtmekte ve bunların anlatımına seyahatnamesinin birinci cildinde 200 sayfa kadar yer ayırmaktadır¹. Çelebi'ye göre bu esnaf teşekkülleri arasında toplum dışı olanlar ve meşgaleleri suç sayılanlar da bulunmaktadır.

Sayın Metin And'ın Paris Bibliothèque National'da olduğunu bildirdiği 1734 tarihli bir yazma esere göre de bu tarihte İstanbul'da 32150 iş yeri vardır ve bunlar 143 loncaya ayrılmıştır². Bu konuda bir başka önemli kaynak da Zâtî'nin «Latifehâ-yı Mevlânâ Zâtî» adlı eseridir³. Bu eserde 400 kadar esnafın ismi verilmekte ve bunların özellikleri de kısaca birer cümleyle ve biraz da mizah üslubu içinde anlatılmaktadır. Yine «Letâif-i Esnâf»⁴ adlı bir başka eserde 29 esnaftan bahsedilmekte,

bunların özellikleri de yine latifelerle konuşma üslubunda anlatılmaktadır. Adı geçen eserde her esnafın kendi bölümünde o mesleğe özgü kelimeler, deyimler, terimler, meslekle ilgili atasözleri, adetler, gelenekler yine mizah üslubu içerisinde verilmektedir.

Esnaf teşkilatları ile ilgili önemli kaynaklardan birisi de «Surnâmeler»⁵ ve «Surnâme Niteliği Taşıyan Eserler»⁶ dir. Bu eserlerde esnafın isimleri, nitelikleri, yaptıkları işler, geçit törenleri, bu törenler sırasındaki gösterileri, verdikleri hediyeler vs. ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu eserler arasında «Âli Surn:mesi»⁷ ki toplam 2700 beyit civarındadır, 700 beyiti esnafın geçişine, özelliklerine, hediyelerine ve gösterilerine ayrılmıştır. Halbu ki aynı düğünü (1582'de III. Murat'ın şehzadesi III. Mehmet için yapılan muhteşem sünnet düğünü) anlatan başka eserlerde alay halinde geçen esnaf sayısı 148 kadardır⁸. Yine Metin And'ın tesbit ettiği bir kaynak bu düğündeki esnaf sayısını 179 olarak veriyor⁹.

1675 yılında Edirne'de IV. Mehmet'in şehzadelerinin sünnet ve kızının evlenmesi dolayısıyla yapılan şenlikleri anlatan «Nâbi Surnâmesi»¹⁰, «Abdi Surnâmesi»¹¹ ve «Telhisü'l-Beyân fi Kavânin-i Âli Osmân»¹² adlı eserlerde bu düğünde geçen esnaf sayısı 30 ile 60 arasında verilmektedir. 1720 tarihindeki bir şenliği anlatan «Hazin Surnâmesi»nde¹³ ise esnaf sayısı 55 civarındadır.

Yukarıda kısaca değindiğimiz esnaf teşkilatları saray şenliklerinde bu şenlik ve düğünlerin ayrılmaz ana unsuru olarak bir alay halinde geçiyor, gösterilerini yapıyor ve hediyelerini

sunuyorlardı. Bugün de küçük çapta örneklerini gördüğümüz bu esnaf alayları geçiş ve gösterilerini, Anadolu'nun bazı şehirlerinde milli bayramlarda yapılan törenlerde görmekteyiz. Esnaf geçiş alayları şenlikleri içinde giderek sönükleşmekle birlikte yakın zamanlara kadar da sürüp gitmiştir. Öyle ki Cumhuriyet döneminde bile özellikle Cumhuriyet'in 10. yıldönümü şenliklerinde İstanbul'da çok görkemli bir biçimde yaşatılmıştı. Bugün orta yaş kuşağındakiler altmışlı yıllarda da bazı bayramlarda yapılan bu alayları, esnafın gösterilerini, eserlerinden örnekleri seyircilere vermelerini hatırlayacaklardır.

Osmanlılar döneminde esnaf teşkilatları, bu tür şenliklerde özellikle düğünlerde kendilerine ayrılan günlerde ve belli bir sıraya göre geçiyor, gösterilerini yapıyor ve hediyelerini sunuyorlardı. Bu şenliklerde hediyelerin esnaf kethüdaları tarafından sunulduğuna Abdi Sürnâmesi'nden öğreniyoruz :

«Esnâf kethüdaları rikâb-ı hümayûn-ı şevket-makrûna vüs'atleri mer-tebesince pişkeşlerin isâl ve merâsim-i ubûdiyetlerin ikmâl eylemek üzere...»¹⁴

Bu alaylarda esnaf birbirleriyle üstünlük yarışına çıkıyorlardı. Her biri daha güçlü ve teknolojik bakımdan en şaşırtıcı, akıl almaz buluşları göstermeye çalışıyorlardı. Bu bakımdan esnaf alaylarının incelenmesi o yüzyıllarda gerek sanat, gerek teknoloji bakımından hangi seviyede olduklarının tesbit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Her esnaf loncası kendi alanlarıyla ilgili armağanlarını vermeden önce bir geçit resmi düzenliyor ve meslekleriyle ilgili sahneler gösteriyorlardı. Hazin Sürnâmesi, marangozların geçişini ve kendi meslekleriyle ilgili yaptıkları eşyaları şu şekilde anlatıyor :

«Neccârân yürüyüp önlerinde yastıkları ve mak'adları beyaz dibâdan tekerlekli ve üç şahnişinli ihtirâ eyledükləri bir nev-zuhûr ve musanna'

köşkleri olup»¹⁵

Gelibolulu Âli de Sürnâmesinde sarıkcı esnafının hayretler uyandıracak cesâmette bir sarık yaptıklarını ve bunu bir araba üzerinde geçirerek gösteri yaptıklarını şu beyitlerle anlatıyor :

«Şehr-i İstanbul Sarıkçıları Gelüp
Mâhiye Gösterdikleridür
Seher-geh mihr-i felek geydi şemsi
dülbendin

Çıkardı sûrete dibâ libâs ile kendin
Sarıkçılar bölüğü nâgihân ayân oldu
Selimi Yüsufî destârla cihân doldu
Önünce tugula râyet mukarrer ey dâna
Arada bir araba iki gâv ile peydâ
Sorarsan ol araba üzre neydi bâr-
girân

Yüki mücerred anun bir imâme idi
hemân
Veli o sarıga lâyıq cihânda kes nâdir
Meğer ki bir dahi Üç bin Unuk ola
zâhir

Girân u büzürg idi çak şu denlü ol
destâr

Gören asnurdı o destârı karlu bir
kühsâr
Eger bu arsada sag olmuş olsa Zâl ile
Sâm

Geyüp anı idemezlerdi ayag üzre
kıyâm

Eger geyeydi Tehemten'le Bijen ü
Rüstem

Boyunlarını sıyup eyleyler idi kaddini
ham

Anı tutup kapan üstâda âferin-i kesir
Ne san'at ile sarıldı o kubbe bi-taksir
Ana münâsib eger lâzım olsa bir
misvak

Ne hizem olsa görünür yanında bir
hâşâk

Çeküldi pişkeşi bunların da âhir-kâr
Cenâb-ı Hazrete şâyeste bir nice
destâr»¹⁶

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi her şenlikte esnafın geçişi gerek sergiledikleri sanatlar, gerekse çalışmalarını yansıtan sahnelerle halkın büyük ilgisini çekiyor ve bunları binlerce kişi büyük bir izdiham içinde seyrediyordu.

Esnaf, hepsi de en yeni ve temiz elbiselerini giyinmiş olarak kendilerine verilen geçit tertibine riayetle, kendileri için ayrılan günde bir düzen içinde padişahın önünden geçiyor ve ve tam padişahın bulunduğu köşkün önüne geldiklerinde, padişahın düğününün kutlu olmasını temenni ederek kendisine olan bağlılıklarını arz ediyorlardı. Her esnaf kendi alayının başında kendi bayrağını, sancağını taşıyordu. Renk renk ipekli kumaşlardan yapılmış ve sirmalarla, kılıptanlarla çepeçevre süslenmiş olan bu bayraklar ve sancaklar üzerinde esnafın ismi yine ipekle işlenmiş bulunuyor ve bunlar uzunca güzel bir direk ucunda yüksekte tutularak taşınıyordu. Âli Surnâmesi terzi ve boyacı esnafının sancak açmasını şu beyitlerle anlatıyor.

Terziler :

Açdılar bir livâ-i bukalemûn

Düm-i tâvûs gibi günâ-gün

Boyacılar :

Boyacılar gürûhı ser-tâ-pâ

Tug u sancagla oldılar peydâ¹⁷

Esnafın kendi amblemleri olan renkli bayrakları ve bunların özelliklerini başka bir kaynak şu şekilde veriyor :

«Bitpazarı esnafı iki renkli altın simli kumaştan bir bayrak; Semerciler bir yüzü beyaz, öteki yüzü kırmızı - yeşil olmak üzere çift yüzlü bayrak; Tahta bıçkıcıları üzeri harflerle işli kırmızı - beyaz bayrak; Sütçüler üzerine harfler işli yeşil - kahverengi bayrak; Sahhaflar yeşil kenarlı kırmızı - beyaz bayrak; Tahta ve kereste tacirleri mavi - kırmızı - beyaz bayrak; Ütücüler kırmızı ve altın sarısı Şam kumaşından bir bayrak; Şerbetçiler kırmızı kenarlı yeşil bir bayrak; Takkeciler ve papuççular altın ve gümüş simli kumaştan, altın ve gümüş sırma saçaklı bir bayrak; Meyveciler biri üzerinde büyük beyaz bir harf olan kırmızı, öteki sarı - kırmızı olmak üzere iki bayrak... vb.¹⁸

Yine Âli Surnâmesi esnafı anlatırken bölüm başlarında onları tanıtan birer beyitle söze giriyor ve bazılarını da Bitpazarı esnafını anlatırken olduğu gibi mizahi bir eda ile tanıtıyor. Aşağıda Sahhaflar, Kılıççılar, Semerciler ve Nalburların anlatılmasına başlanan beyitlerle, Bitpazarı esnafının mizahi anlatımını veriyoruz :

Sahhaflar :

Bir seher tâyife-i sahhâfân

Oldı bir nice hediyeyle ayân

Kılıççılar :

Ya'nî kılıççılar olup bir gürûh

Tig-sıfat zinet ile pür-şükûh

Semerciler :

Göründi ba'd-ez ân birkaç semerci

Çeküp bir bârgire rant u serci

Narburlar :

Na'l-bûrlar iderli âteşi germ

Dahi Dâvûd gibi âheni nerm

Bitpazarı halkı :

Merhabâ köhne-fürüşân-ı cihân

Kehle bâzârına sermâye-feşân

Mâlmuz bit pireden artukdur

Ne meta' olsa ibânuz yokdur

Sizsüz ol pâk-nişân-ı diyâr

Pâk olur tab'muza her murdâr

Kaynaşur bit pire mânend-i nüfûs

Kehleden kimsenüz olmaz me'yûs

Meksebûn her yolma sâliksüz

Cife-i dehre kamu mâliksüz¹⁹

Esnaf alaylarının geçişleri sırasında esnaf tarafından bazı oyunlar ve gösteriler de yapılarak düğün ve şenliğe bir eğlence havası verilmeye de çalışılıyordu. Hazin Surnamesi böyle bir olayı aşağıdaki şekilde anlatıyor :

«Ba'dehu kazgancıyan yürüyüp önlerinde kulleleri ve bedenleri bakırdan bir kal'a içinde şeb-külahları bakırdan otuz kadar oğlan ve omuzlarında bakırdan birer kalkan ve birer topuz ile geçüp huzûr-ı hümâyûnda cenk ve kal'ayı feth eylediler.»²⁰

Esnaf alayları geçişlerini ve gösterilerini tamamladıktan sonra padişaha dua edip hediyesini veriyor ve hazırlanan sofalalarda kendilerine ziyafetler çekiliyordu :

«Bugün esnâfdan debbâğlar ve postalcılar ve eskiciler ol birler gibi otag-ı hümâyûn önünde du'â idüp pişkeşlerin virüp harem-i hümâyûn köşki altından alay ile geçüp gitdiler.»²¹

«Esnâfdan İstanbul'un ve Edirne'nin kassab ve paçacıları ve kuru ve yaş yemiş bâzârbaşları ve bakkallar ser-cümle sâzende ve hânende ve çöğürçülerin ve san'atların arabalar üzerine tahmil idüp envâ, dürlü zib u zinet ile nümâyân iderek ma'raz-ı hümâyûndan geçüp hediyelerin arz ve bunlara mahsûs olan simâtdan it'âm-ı ta'âm olundular.»²²

Yukarıda esnafın geçerken kendi hünelerini sergilediklerini belirtmiştik. Alayla geçen esnaf arasında bir nevi rekabet de doğurduğu için her sınıf kendi alayının daha mükemmel, daha cazip ve daha ilgi uyandırıcı bir şekilde geçmesine son derece özen gösteriyor ve bu itibarla gayet canlı ve eğlenceli olan alaylar, başta padişah olmak üzere seyircilerin de takdirini kazanıyordu. Meselâ 1582 yılında III. Murat'ın şehzadesi III. Mehmet için yapılan muhteşem sünnet düğününde yapılan gösterilerin bir kısmını Metin And, yabancı bir kaynaktan şöyle aktarıyor :

«Arabanın üzerinde altın sırmalı kumaşlar ve ipek kumaşlar, yer halılarıyla dolu bir dükkân bulunuyordu. Kumaş dokuyuculardan 500 kişi hemen meydana bir ipek kumaş dokuyup bitirdiler. Dokumacılar, halıcılar, pamuklu kumaş dokuyanlar, kuştüyü satanlar çok ilginç oyunlar gösterdiler. Kumaşlar arasından birçok uçan kuşlar çıkardılar. Terziler meydandan geçerken giysiler diktiler, demirciler demirden öteberi yaptılar, çömlekçiler çömlek, bıçakçılar bıçak, saraçlar eyer, duvarcılar yapı yapıyor; camcılar cam üflüyorlardı. Fırıncılar ekmeği pişiriyorlardı. Görünüşü hoş olmayan kasaplar hayvanları kesip etini halka dağıtıyorlardı. Bahçıvanlar çiçeklerle donanmış,

çiftçiler meydandaki kum üzerinde sapanlarıyla çift sürüyorlar, çobanlar sürüleriyle meydanı üç defa dolaşıyorlar, katırcılar ve arabacılar katırlarını, atlarını, eşeklerini ve mandalarını dolaştırıyorlardı...»²³

Esnaf adına geçen heyetler gösterilerini yaptıktan sonra kendi sanatları eserlerinden birer örneği de padişaha takdim ediyorlardı. Padişahın memnuniyetini ve hoşnutluğunu avuç avuç çil akçe dağıtarak gösterdiği bu hediyeler arasında takdir edilerek seyredilecek derecede maharetel meydana getirilmiş olanları yoktu. Bu şekilde şenliğin sonuna kadar hergün esnaf geçip, gösterilerini yapıp hediyelerini vererek padişaha dualar ettikten ,padişah da alaya ihsanlarda bulunduktan sonra esnaf alaylarının gösterileri sona eriyordu.

Şenliklerde geçen esnafın meslekleri konusunda bir bilgi olması açısından Osmanlı döneminin ve belki de dünyanın en görkemli şenliklerinden biri olan 1582 şenliğinde geçen 148 esnafın isimlerini geçiş sırasına göre veriyoruz :

«Takkeçiler, Terziler, Su taşıyan sakalar, Aşçılar, Çizmeciler, Mestçiler, Cambazlar ve tehlikeli oyunlar yapanlar, Hallaçlar, Camcılar, Gümüş ve sırma işleyenler, Helvacılar, Soytarılar, Baharatçılar, Manavlar, Hatipler, İmamlar, Kazzazlar, Saraçlar, Çulhalar, İpekçiler, Çiçekçiler, İplikçiler, Peştemalcılar, Manifaturacılar, Kıl dokuyanlar, Hasırcılar, Galata Esnafı, Kilitçiler, Mühürçüler, Yorgancılar, Tarakçılar, Aynacılar, Okçular, Yılan tutucular, Çini satanlar, Buhurcular, Boyacılar, Mızrakçılar, Kaftancılar, Çakırcılar, Semerciler, Sandıkçılar, Saatçiler, Şamdancılar, Balıkçılar, Kürekçiler, İlikçiler, Kalafatçılar, Kemancılar, Ketten satanlar, Ekmekçiler, Döşekçiler, Tellallar, Balmumcular, Şekerciler, Aktarlar, Mısır çarşısı esnafı, İğneciler, Keçeciler, Meyveciler, Mandalcılar,

Bina yapıcıları, Tabaklar, Bıçakçılar, Özenge yapanlar, Gaşiye dikiciler, Çarırcılar, Bogası denilen bir nevi kumaş satanlar, Nabantlar, Süpürgeciler, Bezaz çarşısı esnafı, Boyacılar, Sarıkçılar, Tellaklar, Pehlivanlar, Hokkabazlar, Katırcılar, Nalçacılar, Külâh yapıp satanlar, Arakçın dikenler, Kavukçular, Kutucular, Mis sabunu yapanlar, Çiftçiler, Demirciler, Basmacılar, Kalburcular, Şerbetçiler, Eskiçiler, Yelpazeciler, Sahtiyancılar, Yaşmakçılar, Eski demir satıcıları, Çamaşırcılar, Kazancılar, Kovacılar, Hamam hizmetçileri, Aşçılar, Belediye memurları (Muhstesiban), Sebze satanlar, Kağıt-kalem satanlar, Silâh kundağı yapanlar, Muhallebiciler, Kasaplar, Zırh yapanlar, Keklik satanlar, Makas yapanlar, Dizin yapanlar, Kilit yapanlar, Urgancılar, İp canbazları, Hokkabazlar, Köçekler, Rakkaslar, Bastoncular, Keserciler, Divit yapanlar, Kuşçular, Hamamcılar, Sarıkçılar, Sahtiyân yapanlar, Celepler, Turşucular, Basmacılar, Şekerciler, Dut satanlar, Müezzinler, Kuşakçılar, Kebapçılar, İpekli kumaş satanlar, Kerpiççiler, Sorguççular, Arabacılar, Hamallar, Tavukçular, Kahveciler, Sepetçiler, Hakkaklar, Kireççiler, Horasancılar, Sarraflar, Çömlekçiler, Yazı mürekkebi yapanlar, Nalıncılar, Kalımcılar, Mısır baharı satanlar, Bursa bezirganları, Arabistan Bezirganları.»²⁴

- 1 Evliya Çelebi, Seyahatname, c. I, s. 411-699, İstanbul 1341
- 2 Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, s. 228
- 3 Mehmet Çavuşoğlu, «Zâtî'nin Letâiyifi», İst. Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi, c. XXII, s. 143-161
- 4 Dr. M. Kemal Özergin, «Lelâif-i Esnâf», Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, sayı : 209, Aralık 1986
- 5 Osmanlı döneminde düğün ve şenlikleri anlatan 20 kadar manzum ve Mensur Surname yazılmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. «Divan

Edebiyatı'nda Manzum Sürnâmeelr». Dr. Mehmet Arslan (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi 1990)

- 6 Sürnâme niteliği taşıyan eserler, başlıbaşına bir Sürnâme olmayıp, içeriğinde düğün ve şenliklerle ilgili bilgiler verilen bölümler bulunan eserlerdir. Seyyid Lokman'm «Hünername», «Şehenşehname» adlı eserleriyle, Hüseyin Hazerfen'in «Telhisül-Beyân fi Kavânin-i Âli Osmân» adlı eseri, bazı Teşrifat Defterleri ve benzeri eserler bu gruba girmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Arslan, a.g. tez.
- 7 Âli Sürnâmesi (Câmi'u'l-Hubûr Dermecâlis-i Sür) Nuruosmaniye Kütüphanesi, Ty. No : 4318
- 8 Bkz. «Sürnâme-i Hümâyûn» Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No : 1344; «Sürnâme-i Hümâyûn», Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu No : 642; Hilmi Uran, Üçüncü Sultan Mehmed'in Sünnet Düğünü, s. 46
- 9 Metin And, a.g.e., s. 234
- 10 Nâbi Sürnâmesi, İst. Üni. Kütüphanesi, Ty. No : 1774, v. 40b-58,
- 11 Abdî Sürnâmesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No : 1573
- 12 Hüseyin Hezarfen, «Telhisül-Beyân fi kavânin-i Âli Osmân «Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm No : 117, Fotokopi No : 27, v. 147a-182a
- 13 Hazin Sürnâmesi, Bayezit Kütüphanesi, Nureddin Paşa Böl. No : 10267
- 14 Abdî Sürnâmesi, v. 3a
- 15 Hazin Sürnâmesi, v. 99a
- 16 Âli Sürnâmesi, v. 49a, 49b
- 17 Âli Sürnâmesi, v. 45b, 49a
- 18 Metin And, a.g.e., s. 245
- 19 Âli Sürnâmesi, v. 38a
- 20 Hazin Sürnâmesi, v. 103a
- 21 Telhisül-Beyân fi Kavânin-i Âli Osman, v. 161b
- 22 Abdî Sürnâmesi, v. 9a, 9b
- 23 Metin And, a.g.e., s. 237
- 24 Hilmi Uran, Üçüncü Sultan Mehmed'in Sünnet Düğünü, s. 46